

Vázlatok a Borisz Godunov előszavához¹

1.

A kor szelleme fontos változásokat kíván a drámaművészetben is. Megeshet, hogy még ezek a változások sem fogják beváltani a hozzájuk fűzött reményeket.

Meglehet, a költő, aki a *teremtés csúcsein lakozik, pontosan látja a jogos elvárások fogyatékkosságát, valamint mindazt, ami a könnyen félajzható tömeg számára láthatatlan marad, ám küzdenie ezek ellen hiábavaló volna.*² Ilyen értelemben Lope de Vega, Shakespeare, Racine engedtek a nyomásnak; de a zseni, bármilyen irányt is válasszon, mindig zseni marad – az utókor ítélete a műükben szétválasztja majd az aranyat a salaktól.

2.

július 19. Erzerum

Nagy viszolygással szánom csak rá magam a *Borisz Godunov* kiadására. *A tragédiám sikere vagy kudarca hatással lesz drámaművészetünk átalakulására. Félek, hogy a drámám gyarlóságait magára a romantikára vezetik majd vissza – és hogy művem ezzel lelassíthatja az átalakulás folyamatát* –³

*Bár a Poltava sikere erőt ad*⁴

3.

Viszolyogva szánom rá magam arra, hogy kiadjam a tragédiámat, és – habár mindig kelőképp közönyös voltam a műveim sikere vagy kudarca iránt – bevallom: a *Borisz Godunov* sikertelensége érzékenyen fog érinteni, a kudarcbán pedig szinte teljesen biztos vagyok. *Montaigne-hez hasonlóan csak azt tudom mondani a művemről: C'est une oeuvre de bonne foi. [Ez itt egy jószándékú mű].*⁵

A tragédia, amelyet teljes magányban,⁶ a tölem egyre inkább elpártoló publikumtól távol írtam, folyamatos munka és alapos vizsgálódás gyümölcse. Művem megadott nekem mindent, ami egy írónak gyönyört jelenthet: élénk, ihletett munkát, azt a belső meggyőződést, hogy minden tölem telhető erőfeszítést megtettem, végül a kedvező fogadtatást szinte az összes olyan ember részéről, akinek a véleménye fontos számomra.

Tragédiám csaknem mindenki előtt ismert, akinek a véleménye drága nekem. Hallgatóim közül csupán egyvalaki hiányzik,⁷ az, akinek a tragédiám gondolatát köszönhetem, akinek a zsenije megihletett és támogatott,⁸ akinek az elismerése a legdrágább kitüntetésként tűnt fel a képzeletemben – és ez az áhított dicséret az egyetlen volt, amely magányos munkám közben jókedvre derített...

4.

Shakespeare, Karamzin és régi krónikáink tanulmányozása juttatott el ahhoz a gondolathoz, hogy drámai formába öntsem az újkori történelem egyik legdrámaibb korszakát. Shakespeare-t a szabad és nagyívű jellemábrázolás módszereiben utánoztam: ő az alakjait a nyers természetességükben mutatja meg. Karamzint az események világos kibontásában követtem, a krónikák segítségével pedig igyekeztem ráérezni az akkori idők gondolkodásmódjára és nyelvére. Milyen gazdag források! Vajon sikerült-e jól gazdálkodnom velük? Nem tudom. Egy biztos: buzgón és lelkiismeretesen dolgoztam.

Hosszú ideig nem tudtam rávenni magamat arra, hogy a drámámat kinyomtassam. Hogy a verseim jó vagy rossz fogadtatásban részesülnek-e, és hogy az elbeszélő költeményeim iránt a folyóiratok jóindulattal viseltek-e vagy szigorúan ítélnék róluk, eddig kevésbé pizkálta föl a hiúságomat. A túlságosan hízelgő kritikák nem vakították el a szememet, a legsértőbb elemzéseket olvasva pedig igyekeztem kitalálni a kritikusok véleményét, megérteni teljes hidegvérrel azt, hogy a vádjaikat mire alapozzák. Soha nem válaszoltam ezekre a kritikákra – nem lenézésből, hanem kizárólag abból a meggyőződésből, hogy irodalmunk számára *il est indifférent [lényegtelen]: az Anyegin egyik vagy másik fejezete jobb-e vagy rosszabb a másikinál.*⁹ *De, bevallom, drámám sikertelensége elkeserítene, mivel szilárdan meg vagyok győződve róla, hogy a mi színházunkhoz sokkal inkább a shakespeare-i népi dráma áll közel, mint Racine udvari tragédiáinak hagyományára, és hogy minden egyes sikertelen kísérlet visszavetheti drámaművészetünk átalakulását.*¹⁰ *(A. Sz. Homjakov Jermakja inkább lírai, mint drámai mű. Sikerét a gyönyörű verselésének köszönheti.)*

*Következzék néhány, a részletekre vonatkozó megjegyzés. A versmérték (ötös jambus), amelyet használtam, leginkább az angoloknál és a németeknél használatos.*¹¹ *Erre nálunk az első*

Tenk László: Folyóparti kiüzetés

példát talán az Argosziakban találhatjuk.¹² A. Zsandr gyönyörű tragédiájának részletében, amelyet szabad verseléssel írt, leginkább ezt használja.¹³ Megőriztem a francia pentameter cezúráját a második verslábban – és ebben, azt hiszem, hibáztam, mert így a verselésemet megfosztottam a maga természetes sokszínűségétől. Előfordulnak a drámában durva tréfák és a pörnép körében játszódó jelenetek. Jó, ha a költő az ilyeneket el tudja kerülni, egy költőnek nem kell saját akaratából vásárinak lennie, de ha elkerülhetetlen, akkor fölösleges azzal kísérleteznie, hogy mással kiváltsa.

Miután a történelmi iratokban rátaláltam egy ősmre, aki fontos szerepet játszott ebben a szerencsétlen korban, az illemtel figyelmen kívül hagyva, *con amore* [szeretettel] szerepet adtam neki – ámde ezt mindenféle udvari fennhéjzás nélkül tettem.¹⁴ Mindama dolgok közül, amelyekről azt gondolják, hogy a részemről Byront utánozza, az udvari gőg a legnevetesebb.¹⁵ A mi arisztokráciánk az újnemességből áll – az ősi hanyatlak, nincsenek már előjogai, hatalmas birtokait rég felszabdalták, semmivé tették, és senki, még a közvetlen leszármazottak sem, és stb. – Manapság semmiféle kiváltságot nem jelent az egyszerű emberek szemében az, ha valaki az ősi arisztokráciához tartozik, sőt, azok, akik még elvéve az ősök dicsőségét ünneplik, csupán azt érik el, hogy különcöknek vagy külföldi szokások értelmetlen majmolóinak fogják őket tartani.

5.

Korábbi stílusomtól eltérő modorban lépek most színre – nem szorulva már rá a dédelgetésre, amely az ismeretlen névnek és a szenge ifjúságnak jár, mint ahogy nem számítok arra a megértésre sem, amellyel engem ifjúkoromban fogadtak. – Nem keresem a divat kegyeit. Saját akaratomból elhagyom a publikumot, és csöndesen megköszönöm a jóindulatot, amely életem utóbbi néhány évtizedében a gyenge kísérleteimet fogadta. (francia)

6.

Amikor e tragédiát írtam, egyedül éltem falun, nem érintkeztem senkivel, csupán folyóiratokat olvastam stb. – még inkább meggyőződtem: korábbi gondolatom, nevezetesen, hogy a

romantika az, amely a mi színpadunkhoz a legközelebb áll, tévedés volt.¹⁶ Mély viszolygást keltett bennem, hogy a tragédiámat megismeri a publikum – ám ha már így alakult, akkor szerettem volna egy előszóval bevezetni és kommentárokat fűzni hozzá. – De mindezt teljesen értelmetlennek találom. (francia)

7.

Az előszóhoz. Az olvasókat megilleti a teljes őszinteségem – hiszen ők és a kritika egy olyan időszakban, amikor a szigor és a rosszindulat valószínűleg eltántorítottak volna választott hivatalosomtól, szenvedélyes jóindulattal fogadták első kísérleteimet –, le vagyok kötelezve feléjük, és úgy vélem, hogy többé már nem tartoznak nekem semmivel – jövőbeli ridegségük vagy közönyük immár kevés befolyást gyakorolnak a műveimre. (francia)

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 A hét előszótöredék szövegének fordítása és az ezekhez fűzött jegyzetek a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás alapján készültek. Az első négy eredetileg orosz, az utolsó három francia nyelven íródott. Az első hat töredék valószínűsíthetően 1829–30, az utolsó pedig 1835–36-ban született. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролайнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A fordítás lektorálásáért itt fejezem ki köszönetemet Iván Ildikónak.
- 2 A kurzivált szövegrész idézet Schiller *Az orléans-i szűz* című drámájából. Utóbbit Vaszilij Zsukovszkij fordította orosz nyelvre.
- 3 A korabeli uralkodó nézetek szerint romantikus dráma az, amely nem antik minták szerint épül fel és nem követi a klasszicista tragédia szabályait.
- 4 *Poltava* (1828) Puskin poémája. A mű 1829 márciusában jelent meg, és nem fogadta egyöntetű lelkesedés az olvasók és kritikusok részéről. Puskin hol úgy számol be róla, mint egy sikeres, hol mint egy sikertelen művéről.
- 5 Puskin ugyanígy fogalmazott A. H. Benkendorfnak 1830. ápr. 16-án, ismételten kérve őt, hogy engedélyt kapjon a drámája megjelentetésére „Tragédiám jóhiszemű munka, és én jó lelkiismerettel nem írhatom ki belőle, amit én a lényegének tartok”. (Pór Judit fordítása)
- 6 Utalás a mihajlovszkojei száműzetés (1824 őszétől 1826 őszéig tartó) időszakára.
- 7 Nyikolaj Karamzinról (1766–1826) orosz íróról, történésről van szó, akinek – 1826 júniusában bekövetkezett halála miatt –, már nem volt alkalma elolvasnia Puskin drámáját.
- 8 Ld. a *Borisz Godunov* ajánlását. “Ezt a munkát az Oroszország polgárai által nagyrabecsült Nyikolaj Mihajlovics Karamzin ihletett géniusának, tisztelettel és köszönettel ajánlja: Alekszandr Puskin” (Radnai Annamária és Térey János fordítása)
- 9 Puskinat érzékenyen érintették azok a kritikák, amelyek az *Anyegin* negyedik, ötödik és hetedik fejezetét kritizálták. Köztük volt Faggyej Bulgarinnak az Északi méhben publikált írása, amelyben egyenesen azt állította, hogy Puskin elfáradt és ismétli csak magát.
- 10 Puskin erről bővebben *A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* (1830) című töredékben maradt írásában ír. „A dráma az utcán született, a nép szórakoztatására. [...] A dráma elhagyta az utcát, és elköltözött a palotába, a művelt, előkelő társaság igényeinek megfelelően. A költők az udvarhoz szegődtek. A dráma azonban hű maradt eredeti rendeltetéséhez, hogy a tömegre, a sokaságra hasson, ébren tartsa kíváncsiságát. De ekkor a dráma elhagyta a közérthető nyelvet a divatos, választékos, kifinomult beszédmóddért. Innen ered a lényeges különbség a népi, shakespeare-i tragédia és az udvari, racine-i dráma között.” (Recski Ágnes fordítása) Borisz Tomasevszkij szerint Puskinnak a népi drámáról alkotott nézeteire nagy hatással volt Voltaire és Horace Walpole angol író polémiája. A vita – amelyet Puskin az előbb említett íróknak a drámáik elé írt előszavaiban követhetett –, a Shakespeare-dráma, a hármas egység, a valóságosság és a komikus és tragikus elemek keverésének a kérdését érintette. A Puskin könyvtárában fennmaradt Voltaire-kiadás minden olyan kötete fel van vágva, amelyben előszó olvasható valamely Voltaire-drámához. Előfordul, hogy a kötet csak az előszó végéig lett felvágva.
- 11 Puskin itt a shakespeare-i és a schilleri drámai verselésre utal.
- 12 W. K. Küchelbäcker (1797–1846) orosz írónak, Puskin líceumi barátjának a drámája.
- 13 A. A. Zsandr orosz drámáiról és fordító, aki Jean Rotrou *Venceslas* (1648) című drámáját fordította.
- 14 Gavrila Grigorjevics Puskin (kb. 1560–1638) sztrelec, politikai nézeteit nem egyszer megváltoztató kalandor.
- 15 A szöveg vázlatosság miatt csupán találgatni lehet – más, ezt a témát érintő szöveghelyek alapján –, hogy Puskin itt mire gondolhatott. Valószínűleg arra, hogy nevetségesek azok a vádak, amelyek azt állítják, hogy ő követi, utánozza Byronnak a maga ősi származását igen nagyra tartó gögös, fennhéjázó modorát.
- 16 Valószínűsíthető, hogy a *Levél a Moszkovszkij Vesztyik kiadójának* (1828) című töredékben maradt írásában hasonló gondolatot fejt ki: „1820 óta, hogy eltávolítottak a moszkvai és pétervári társaságoktól, csupán a folyóiratokból kísérhettem figyelemmel irodalmunk irányát. A romantika körüli heves vitákról olvasván úgy képzeltem, hogy valóban megelégtünk a klasszikus ókor szabályosságát és tökéletességét, s utánzóink sápadt, egyhangú írásait, hogy a kifáradt ízlés más, erősebb érzéseket követel, s ezeket az új, a népi költészet zavaros, de hevesen kavargó forrásaiban keresi [...] Mikor azonban figyelmesebben megvizsgáltam a folyóiratokban megjelenő kritikai cikkeket, gyanítani kezdtem, hogy kegyetlenül csalatkoztam, azt gondolván, hogy irodalmunkban romantikus átalakításokra való törekvés észlelhető.” (Recski Ágnes fordítása)